

آفات گیاهان دارویی ایران

تألیف:

مریم صادقی

انتشارات سحوران

۱۳۹۴

کارگر شمالی، بهار ادوار، برآورد شماره ۱۴۰۷، طبقه اول انتشارات
 سخنوران سنن: ۶۶۴۷۶۱ - ۹۱۹۳۶۱۶۶۱۳

www.hvash.ir - ۰۹۱۸۳۷۷۵۳۳۴

که عنوان کتاب آفات گیاهان دارویی ایران
 که مولف مریم صادقی
 که صفحه آرا رضا کاوه
 که طراح جلد رضا کاوه
 که ناشر سخنوران
 که شمارگان ۱۰۰۰ نسخه
 که نوبت چاپ اول ۱۳۹۴
 که قیمت ۱۶۷۰۰ تومان

ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۳۸۳-۴۷۰-۵

فهرست

مقدمه	۹
فصل اول: آفات * ماهان رویی باروش کاشت در ایران	۱۷
اسطوخودوس	۱۸
اسفرزه	۲۳
آویشن	۲۸
بادرنجبویه	۳۳
به لیمو	۳۸
تاج خروس	۴۴
خاکشی	۵۰
گیاه ختمی	۵۵
رازیانه	۶۰
رزماری	۶۴
زعفران	۶۸
زیره سیاه	۷۳
سنبل الطیب	۷۸
سیاه دانه	۸۴
کرچک	۸۸
گالگا	۹۲
گاو زبان	۹۶
گیاه زوفا	۱۰۰

۱۰۵.....	گل مغربی
۱۰۹.....	مرزنجوش
۱۱۴.....	مریم گلی
۱۱۹.....	مورت
۱۲۲.....	نعناع فلفلی

فصل دوم: آفات گیاهان دارویی رویشی در ایران..... ۱۲۹

۱۳۰.....	آنغوزه
۱۳۴.....	بابا آدم
۱۳۹.....	بابونه
۱۴۴.....	بارهنگ
۱۴۹.....	بومادران
۱۵۳.....	ثعلب
۱۵۹.....	خارخاسک
۱۶۳.....	خارشتر
۱۶۷.....	سرخاب کولی
۱۷۱.....	گیاه سریش
۱۷۶.....	گیاه سماق
۱۸۲.....	شیرین بیان
۱۸۸.....	کاسنی
۱۹۶.....	گیاه گزنه
۱۹۹.....	گل راعی
۲۰۴.....	مارتیغال
۲۰۹.....	وشا

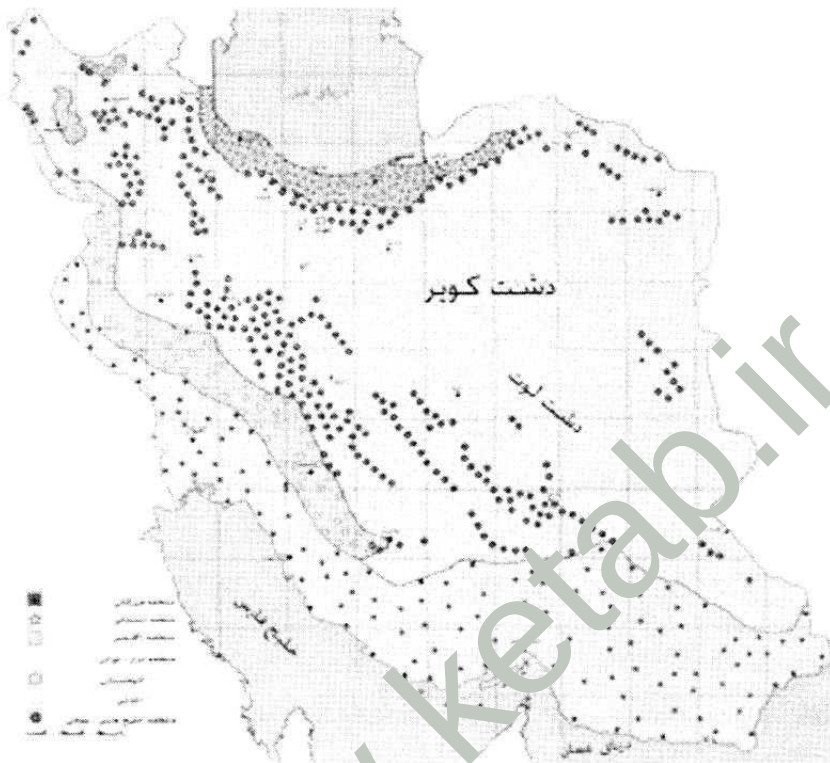
مراجع..... ۲۱۳

۲۱۳.....	منابع فارسی
۲۱۵.....	منابع لاتین

مقدمه

کشور ایران با بیش از ۶۰۰۰ گونه گیاهان دارویی و با سطح زیر کشت ۵ تا ۶۰ هزار هکتار و تولید سالانه ۸۰ هزار تن گیاه دارویی یکی از کشورهای مستعد در زمینه تولید گیاهان دارویی به شمار می رود. یکی از مهمترین ویژگیهای گیاهان دارویی ایران منحصر بفرد بودن برخی از نمونه های تولیدی این گیاهان در فلات ایران می باشد. به جرات می توان گفت که نمونه هایی از گیاهان دارویی ایران از جمله انغوزه، زعفران، شیرین بیان، بارهنگ و صدها نمونه گیاه دارویی تولید شده در ایران از برتری های بسیار زیادی در زمینه خواص درمانی و میزان تولید اسانس و روغن نسبت به سایر نمونه های تکثیر شده در سایر نقاط جهان برتری داشته و این یک امتیاز استثنایی در زمینه رشد و تکثیر گیاهان دارویی در کشور به شمار می رود.

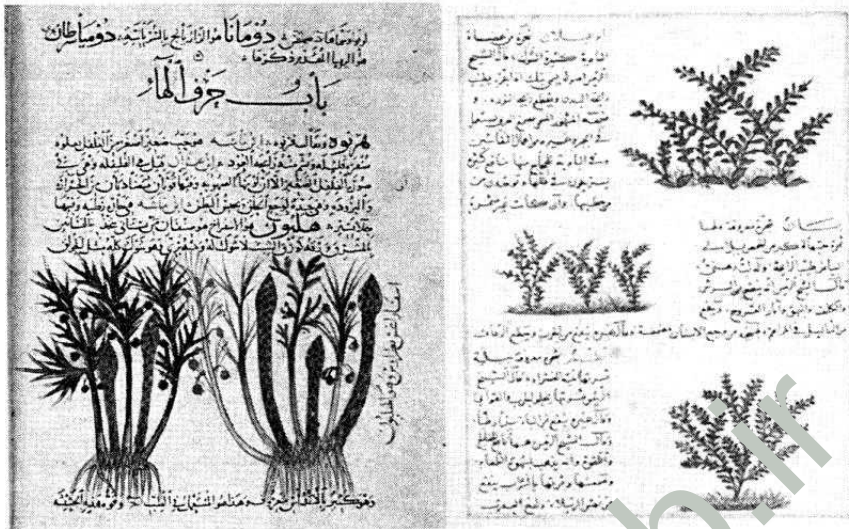

فلات ایران با تنوع زیستی متنوع دارای قابلیت پرورش و کشت گونه های زیادی از گیاهان دارویی می باشد

در قسمت های مختلف ایران، پوشش گیاهی متنوعی دیده می شود و این یک امتیاز استثنایی در زمینه تولید و کشت گیاهان دارویی به شمار می رود. این تنوع بستگی به وسعت جغرافیایی آب و هوا دارد. مرز قطعی نواحی گیاهی و جانوری کاملاً مشخص نیست، ولی با توجه به آب و هوا، تفاوت میان گیاهان و جانوران در سه ناحیه معتدل خزری، معتدل کوهستانی و ناحیه بیابانی و نیمه بیابانی دیده می شود. پوشش گیاهی ناحیه خزری، شامل جنگل های انبوه، نیمه انبوه و چمنزارهای سرسبز دائمی و پهنوار است. علت این امر، بارش فراوان، خاک مساعد و دمای ملایم است که موجب پیدایش پوشش گیاهی پیوسته و ممتد در آن شده است. ناحیه کوهستانی ایران از پوشش گیاهی ممتدی برخوردار نیست. در جاهایی که رطوبت کم تر و ضخامت خاک کم تر است، گیاهان کمتری

می‌روید. جنگل‌های ناحیه کوهستانی در بعضی جاها تُتک و فاقد گیاهان زیردرختی هستند و در برخی جاها انبوه ترند و در زیر آن‌ها درختچه‌های گوناگون می‌رویند. بارزترین این جنگل‌ها، جنگل‌های غرب ایران است. در ناحیه بیابانی ایران؛ به علت باران کم و نامنظم و تبخیر زیاد و وزش باد، پوشش گیاهی ممتدی وجود ندارد. در این ناحیه تنها گیاهانی می‌توانند رشد کنند که در مقابل گرما و خشکی هوا مقاومت داشته باشند. این گیاهان بسیار محدود و با فاصله روییده‌اند. در این ناحیه، به ویژه در نواحی خاوری استان فارس، مرکز کویر نمک، کرمان، رفسنجان، حوالی یزد و انارک، نواحی جنوبی خراسان و کوه‌های شاه سواران و بارز جنگل‌های پسته که اغلب آنها را «بنه» نیز می‌نامند همراه درختان بادام وحشی دیده می‌شوند. هم چنین در کرانه‌های دریای عمان و خلیج فارس جنگل‌های گرمسیری به صورت پراکنده دیده می‌شوند که درختان آن‌ها عبارتند از: گز، کهور، کنار اکاسه و درخت حرا (در سواحل خلیج فارس) که برگ آن مصرف علوفه دارد.

جنگل‌های مانگروا که نسبت به جنگل‌های کاملاً ویژه‌ای هستند که اجتماعات گیاهی و جانوری آن‌ها در ارتباط با شرایط خاصی می‌توانند شکل بگیرند. جنگل‌های حرای جنوب ایران در نوار ساحلی خلیج فارس و دریای عمان آخرین پراکنش جنگل‌های مانگرو در جنوب خاوری آسیا به شمار می‌روند. تمامی موارد ذکر شده نشان دهنده آن است که در بالای مناطق فلات ایران در زمینه پرورش و کشت گیاهان دارویی می‌باشد. در سالهای اخیر توجه به کشت گیاهان دارویی در بین جامعه‌ی کشاورزی زیاد شده و بر همین اساس محققان و پژوهشگران زیادی در این زمینه مشغول به فعالیت شده‌اند. گیاهان دارویی از ارزش و ویژگیهای خاصی در تأمین بهداشت و سلامتی جوامع هم به لحاظ درمان و هم پیشگیری از بیماریها برخوردار بوده‌اند و همواره طب سنتی با بهره‌گیری از خواص گیاهان دارویی به موفقیت‌های چشمگیری در زمینه‌ی علاج بسیاری از بیماریهای بشر دست یافته است.

ایرانیان از دیرباز به اهمیت گیاهان دارویی پی برده و در طب سنتی به نحو موثری از آن استفاده نموده اند.

نگاهی اجمالی به کتب تاریخی طب سنتی در ایران نشان میدهد که درمان با استفاده از گیاهان دارویی دارای قدمتی چند هزار ساله در کشور بود و آنها کتب تاریخی و متون به جا مانده از سده‌های پیشین نشان دهنده اهمیت گیاهان دارویی در نزد ایرانیان می باشد. به دلیل غنی بودن فلور گیاهان ایران و نیز فرهنگ و دانش غنی استفاده از گیاهان دارویی و وجود علاقه و دانش به این علم در اقوام مختلف ایرانی استفاده از گیاهان دارویی به نحو پستگیری در تمامی شهرهای ایران امری رایج و مورد پذیرش عامه می باشد. استفاده از گیاه درمانی در زمان‌های قدیم در تمدن‌های باستانی رایج بوده و امروزه نیز گیاه درمانی به صورت مختلف اعم از استفاده از فرآورده های گیاهی یا عصاره های خام آن‌ها در تمام دنیا رایج است و توجه خاصی به گیاه درمانی شده است اما در ایران این مسئله به صورت فرهنگی از جامعه در آمده و بسیاری از معالجات و بیماری‌ها با کمترین هزینه و با بهره گیری از نتایج طب سنتی صورت می پذیرد. در این راستا و با توجه به گسترش تقاضا برای گیاه درمانی، بررسی و تحقیق در این زمینه ضروری است و نیاز به توسعه و گسترش در این زمینه را می طلبد. همچنین گیاهشناسی سنتی روش‌های ارزشمندی جهت یافتن گیاهان دارویی جدید و داروهای گیاهی عرضه می دارد. ایران به دلیل داشتن گونه های متنوع از گیاهان دارویی و شرایط اکولوژیک بسیار متنوع، یکی از مناطق مناسب دنیا برای تولید انبوه گیاهان دارویی به شمار می رود

و از آنجا که گونه های مختلف، نیازهای اکولوژیکی متفاوتی برای رشد دارند و همچنین در خصوص گیاهان دارویی، مواد مؤثره این گیاهان تحت شرایط اقلیمی مختلف، متفاوت است لذا مطالعه و شناسایی گیاهان دارویی به تفکیک منطقه ای امری ضروری می باشد. امروزه در بسیاری از کشورهای دنیا همچون شرق آسیا و اروپا گرایش شدیدی به جمع آوری و همچنین اهلی کردن و زارعت گیاهان دارویی به وجود آمده است. از دلایل عمده آن حفظ و نگهداری ذخایر ژنتیکی گیاهی و همچنین افزایش درآمد کشاورزان و اشتغال زایی عنوان شده است. در کشور ما وجود رویشگاه های اندک، پراکنش محدود، تراکم بسیار کم، کاربرد بسیار زیاد و سنتی و نقشی که این گیاهان در اقتصاد خانواده های روستایی دارد، باعث هجوم بی رویه و قطع غیر اصولی آن ها شده است. بنابراین ضروری است که کشت زراعی و اهلی کردن گیاهان دارویی امری ضروری به نظر می رسد. برای نیل به این اهداف ابتدا با خواص و نیازهای اکولوژیکی این گیاهان به طور دقیق مورد بررسی قرار گیرد و سپس اقدام به کشت زراعی اهلی کردن گیاهان دارویی نمود. متأسفانه باید اذعان داشت که تنها کمتر از ده درصد از مجامع ۲۵۰۰۰ گونه گیاهی جهان برای بیش از یک عملکرد زیست شناختی مورد استفاده قرار گرفته اند و حتی در این خصوص نیز به صورت کامل این اطلاعات نهاده شده و مورد توجه جدی قرار نگرفته اند. عبارت دیگر بر اساس آمارهای منتشره توسط سازمان بهداشت جهانی (WHO)، تنها بین ۳۵ تا ۷۰ هزار گونه گیاه دارویی در طول زمان برای حداقل یک یا چند بار مورد مصرف قرار گرفته است. در سال ۲۰۰۰، ۲۵٪ از داروهای موجود، منشأ گیاهی دارند و ۱۲ درصد از داروها نیز از منابع میکروبی ساخته شده اند. پتانسیل تولید داروهای گیاهی در طبیعت بسیار بالاست. برای نمونه گفته میشود ۱۵۰۰۰ گونه گیاه دارویی در جنگلهای استوایی جهان یافت میشود. ارزش اقتصادی و تجاری گیاهان دارویی فوقالعاده زیاد است. در بعضی آمارها ارزش تجارت جهانی گیاهان دارویی بالغ بر ۴۳ میلیارد دلار در سال برآورد شده و طی آمار منتشره در اینترنت فروش فرآورده های گیاهی در سال ۱۹۹۷ بالغ بر ۲۴/۳ میلیارد دلار آمریکا بوده است.

امروزه نیاز بیماران به اقلام دارویی، ضرورت برنامه ریزی جهت تامین آن را مطرح ساخته است. در این بین اقبال مردم به مصرف داروهایی که دارای منشأ گیاهی هستند بیشتر شده است. بطور مثال داروهای گیاهی به این علت که در بدن انباشته نمی شوند و بعضاً اثرات جانبی ندارند، برتری قابل ملاحظه ای نسبت به داروهای شیمیایی دارند. با این حال در مورد گیاهان دارویی یک

محدودیت عمده این است که در طبیعت دسترسی به همه نوع آن وجود ندارد و از این رو توسعه کشت این گیاهان و ایجاد صنایع فرآوری آنها از اهمیت ویژه ای برخوردار باشد.

کتاب حاضر با هدف آشنایی دانش آموختگان کشاورزی، محققان و علاقه مندان کشت و کار گیاهان دارویی در زمینه آفات گیاهان دارویی به رشته تحریر در آمده است. تا کنون کتابهای زیادی در خصوص گیاهان دارویی و کشت آنها و خواص دارویی آنها تالیف شده است اما نگاه تخصصی به مسئله آفات گیاهان دارویی هدف اصلی از تالیف این کتاب بوده است. نیاز به بررسی گیاهان دارویی و جنبه های مختلف آن از دیدگاههای مختلف نیاز امروزی جامعه دانشجویی و محققان کشاورزی کشور می باشد. بر همین اساس ایده نگارش و چاپ این کتاب مورد نظر قرار گرفت. در این کتاب به صورت خلاصه ویژگیهای چهل گیاه مهم دارویی مورد بررسی قرار گرفته و در جدول شناسنامه ای ابتدای هر بخش میزان پراکندگی کاشت و یا رویش آن گیاه در ایران مشخص گردیده است تا برای دانشجویان و محققان گرامی مشخص شود که تولید هر نوع گیاه دارویی در کدام بخش از کشور بیشتر می باشد. به این مثال در جدول شناسنامه ای گیاه بابا آدم تنها نوار شمالی کشور به صورت پررنگ در آمده است و این نشان دهنده آن است که بنا به تحقیقات به عمل آمده و بررسی مستندات این گیاه در نوار ساحلی شمالی کشور بیشتر میروید. همچنین در خصوص گیاه آنغوزه بخشهای اصلی استانهای کرمان و یزد و بخشهایی از استان سیستان به صورت پر رنگ نشان داده شده است و این نشان دهنده آن است که در این استان رویش گیاه آنغوزه بیشتر می باشد. در فصل اول کتاب گیاهان کاشتنی در فلات ایران و در فصل دوم گیاهان رستنی مورد بررسی قرار گرفته اند. هر چند که در خصوص برخی از گیاهان هم عملیات کشت صورت میپذیرد و همزمان جمع آوری گیاهان رستنی نیز صورت میپذیرد. به طور مثال در خصوص گیاه آبرمن هم کاشت آن صورت می پذیرد و هم برگهای گونه وحشی و کوهی آن جمع آوری می شود. در زمان نگارش کتاب به گونه های جدیدی از آفات در برخی گیاهان دارویی اشاره گردیده که دارای سابقه زیستی در ایران نمی باشند و این آفات بومی کشورهای اروپای مرکزی، استرالیا و حتی آمریکای شمالی می باشند. اما به جهت آشنایی دانشجویان با طیف گسترده آفات گیاهان دارویی و احتمال وجود این آفتها در سالهای بعد و در موارد خاص به آنها اشاره گردیده است. در زمینه تدوین و نگارش این کتاب از زحمات بی دریغ استاد گرانقدر جناب آقای دکتر حسین صادقی که ویراستاری علمی کتاب را به عهده داشته اند تشکر و قدردانی میشود. همچنین از آقای دکتر محمد صادق صادقی که

مسئولیت تطابق موضوعی و ویرایش ساختاری متون را بر عهده داشته اند نهایت سپاس به عمل می آید. در همین زمینه از استاد گرانمایه جناب آقای دکتر مجید فلاح زاده نیز که همواره مشوق اینجانب در زمینه های علمی و پژوهشی بوده اند نیز کمال تشکر و قدر دانی به عمل می آید. امید آن که مطالب ارایه شده در کتاب حاضر مورد استفاده خوانندگان و خصوصاً دانشجویان گرامی قرار گیرد و زمینه ساز توجه هر چه بیشتر به آفات گیاهان دارویی و توسعه کشت گیاهان دارویی در کشور عزیزمان باشد.

مریم صادقی

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد

اسلامی مرودشت